

לענין הלכה

הערות מעשיות כהל' תענית ציבור ועשרה בטבת

גליון זה מודפס לעורך לב המעיין בלבד ולא לסמוך עליו למעשה גליון 345

בשר ויין בליל התענית

כתב בסדר היום (ענין בין המצרים) שאנשי מעשה נוהגין שלא לאכול בשר ולא לשתות יין בליל התענית, כדי להתענות ולהתאנח על הצרות, וראוי לעשות כן, אם לא יראה עצמו חלוש או זקן, וצריך כח לסבול התענית שבדבר זה אסור לענות נפשו יותר מן הראוי.

ויעוין גם בשו"ת חיים שאל (ח"א סימן כד) שהביא שכתב הרמב"ן בספר תורת האדם (ריש ענין אבלות - ראה לשון הרמב"ן בהערה) דכיון דתענית י"ז בתמוז מעיקר תקנת וגזרת הנביאים היה להפסיק מבעוד יום כתשעה באב, ומאחר שכן למה שנהגו שלא לומר שהחיינו, ודאי מתחילת ליל י"ז אין לומר שהחיינו. וכן הנהגים שלא לאכול בשר בין המצרים והביא מנהג זה מרוך בש"ע, ודאי אין אוכלין בשר בליל י"ז בתמוז, והוא מנהג פשוט בארץ הצבי שהרבה פורשים מאכילת בשר בין המצרים, ומתחילים לנהוג מליל י"ז בתמוז. וכן המנהג גם בשהחיינו, ע"כ.¹

וכן כתב הכף החיים (סימן תקסד אות יב) שראוי למי שיכול שלא יאכל בשר וישתה יין לפני התענית, וגם לאחר התענית. ועי' בארחות רבינו (סוף ענין תענית ח"ב מהדו"ח עמ' קנח) שסיפר הגר"ח קניבסקי שליט"א ששאל אחד את הקה"י זצ"ל האם יש ענין לא לתת בשר בליל עשרה בטבת בסעודת הבר מצוה שעושה לבנו ואמר לו הקה"י זצ"ל שיש ענין בזה וכ"מ מהרמ"א בהל' נדה (ס' קפה סעי' ד). (חזינן משם שיש ענין בזה, מאיסור לא דיבר הקה"י זצ"ל) עכ"ל בארחות רבינו שם.

ובשו"ת אגרות משה (או"ח ח"ג סימן פח) כתב דמה שאסור באכילת בשר ושתית יין בלילה שאחר תענית תשעה באב שנדחה, הוא שתשעה באב דומה לאנינות, ובלילה שלאחר יום המיתה, הוא אונן שלא לאכול קדשים כדאיתא בזבחים (דף צט) וכו' ושיידך זה רק לתענית תשעה באב אף שהוא נדחה, ולא לשאר תעניות, ואף בתענית ב' וה' שהוא משום עת רצון, נמי הוא מתעניות תשובה, משום שרק בתשובה מתרצין לפני הקדוש ברוך הוא, ואף שגם תענית צבור הוא משום תשובה, ויש להחשיב זה כקרבת צבור, אולי כיון שהוא גם להצטער בעלמא על הצרות שאירעו, אין להחשיב זה כקרבת. ומה שכתב

עשרה בטבת

סיום מסכת תענית בליל עשרה בטבת

צום העשירי, צום עשרה בטבת תשפ"ב הוא חל יום לאחר סיום דף היומי של רבבות אלפי ישראל על מסכת תענית, שהוא כהכנה גדולה לתענית ציבור.

בשר ויין בליל התענית ובמוצאי תענית

תקנת תענית ציבור: יש לעיין האם ראוי להחמיר שלא לאכול בשר ולשתות יין בליל התענית או במוצאי תענית.

וכפי שיבואר להלן זה תלוי בסיבת התענית. אם תקנת התענית הוא משום כפרה, מצינו בכמה מקומות בפוסקים שיש להחמיר בליל התענית ובמוצאי תענית לא לאכול בשר ולשתות יין (עי' רמ"א יו"ד קפד סעי' ד, ועי' בפתחי תשובה (שם) ראה מ"ב ס' שלד ס"ק עט). ואם הוא משום לפקח על דרכי תשובה, לכאורה לא מצינו מקור להחמיר במוצאי תענית (רק בליל התענית מטעם אחר וכפי שיבואר). ואם זה משום אבילות על החורבן ראה להלן שלכאורה לא מצינו להחמיר במוצאי תענית (חוץ מתשעה באב נדחה).

טעם תקנת תענית ציבור

כתב המ"ב (סי' תקמ"ט ס"ק א' והוא ע"פ הרמב"ם בהל' תענית פ"ה) "וכל אלו הימים כל ישראל מתענים בהם מפני הצרות שאירעו בהם כדי לעורר הלבבות לפקח על דרכי התשובה ויהיה זה זכרון למעשינו הרעים ומעשה אבותינו שהיה כמעשינו עתה עד שגרם להם ולנו אותן הצרות, שבזכרון הדברים אלו נשוב להטיב כמו שנאמר והתודו את עונם ואת עון אבותם וגו', ולכן חייב כל איש לשום אל לבו באותן הימים ולפשפש במעשיו ולשוב בהן כי אין העיקר התענית כמש"כ באנשי נינוה וירא ד' את מעשיהם ואמרו חז"ל את שקם ואת תעניתם לא נאמר אלא את מעשיהם ואין התענית אלא הכנה לתשובה, לכן אותם האנשים שכשהם מתענים הולכים בטויל ובדברים בטלים תפשו הטפל והניחו העיקר ומי"מ אין לפטור את עצמו בתשובה בלבד כי ימים אלו הם מ"ע מדברי הנביאים להתענות בהם" עכ"ל המ"ב.

ובר"ן (תענית דף ט) מבואר שהתענית הוא אחד מדרכי אבילות החורבן, ועי' בשל"ה (מסכת תענית אות ע-עא) שתכלית האבילות על העבר הוא שמתוך זה יתבונן על מעשיו ויחזור בתשובה.

בשר ויין במוצאי תענית: ולא הוזכר בפוסקים הני"ל שטעם תקנת תענית ציבור הוא משום כפרה, וכתב המשנה ברורה (ס' תקנח ס"ק ה הל' ת"ב נדחה) שאין להחמיר בתענית ציבור לא לאכול בשר ולשתות יין במוצאי תענית.²

וכי"כ בשו"ת אור לציון (ח"ג פכ"ט הערה כו) דבי"ז בתמוז ושאר תענית ציבור חוץ מט"ב מותר לאכול בשר ולשתות יין בליל התענית ובמוצאי תענית.

ועי' בכף החיים (ס' תקנח סקט"ז) בשם ספר החסידים שעיקר התענית מעלייתא היינו שלא לאכול בשר ולא לשתות יין לא בכניסת התענית ולא במוצאי תענית (וכן בכף החיים ס' תקסב יב).

¹ וז"ל: ומסתברא דכולהו ד' צומות תעניות צבור הן, ונביאים גזרו אותם וכל חומרי תענית עליהן, ומפסיקין בהם מבעוד יום ואסורין ברחיצה וכו' כתשעה באב, וקרא מקיש להו כתשעה באב, אלא האידינא כיון דבזמן דליכא צרה בטליון, ורצו נהגו להתענות בהן, ולא רצו לנהוג בהן בחומרות הללו, אבל מעיקר התקנה ודאי אסורין הן בכלן, דלא גרע גזרת נביאים מגזרת בית דין וכו', עכ"ל.

² להתחיל תענית ציבור מבעוד יום

כתב השו"ע (ס' תקנ סעי' ב) "צומות הללו, חוץ מט' באב, מותרים ברחיצה וסיכה ונעילת הסנדל ותשייש המטה, ואין צריך להפסיק בהם מבעוד יום". בעל נפש יחמיר מבעוד יום: וכתב המשנה ברורה (שם ס"ק ו) דבשעה שרצו וקבלו עליהם לצום בכל הארבע תעניות הנ"ל לא קבלו עליהם שיהיו בחומר ת"צ כט"ב לפי שאין רוב הצבור יכולין לעמוד בה ובעל נפש יחמיר בכלן כמו בט"ב אלא שאם חל ליל טבילה יקיים עונתו וגם בנעילת הסנדל לא יחמיר משום חוכא וטלולה וכן אם חל י' בטבת בע"ש אין להחמיר ברחיצה בחמין מפני כבוד השבת.

והגרא"ל שטיינמן זצ"ל היה נוהג לצום מבעוד יום בכל ליל תענית חוץ מתענית שחל במוצאי שבת, כדי לקיים מצות מלוה מלכה (ראה גליון מים חיים). והגרי"ש אלישיב זצ"ל לא היה נוהג לצום בליל התענית (הרמ"ד ליון שליט"א), שהדבר עלול להזיק שקיעות בתלמוד תורה.

³ כתב הרמ"א סימן תקנח סעיף א' אם חל תשעה באב בשבת ונדחה ליום א', מותר לאכול בשר ויין יום ב', אבל בלילה אסור מפני אבילות של יום. וכתב המשנה ברורה (שם ס"ק ה) "משמע דרק בזה מפני אבילותו של ט"ב מחמירין גם בלילה שאחריו דהוא כמו בין המצרים דיש אנשים שמחמירין על עצמן מבשר ויין אבל בשאר תעניות אין להחמיר בזה".

דחו שבת, אבל תענית י' טבת זהו על ביטול צרה העתידה, (והיה דוחה שבת כמו תענית חלום¹), וכן ע' **חידושי הגר"ח סולוביצ'יק** [סטנסל] אות מד.

[אך ע' **בשו"ע** ס' תקנ ס' ג: כל ארבעה צומות הללו אם חלו להיות בשבת נדחין לאחר השבת ע"פ **רש"י** מגילה דף ח **וברמב"ם** ה' תענית פ' ח הו"ד בב"י שם].

אדם שלא צם אינו עולה לתורה

ע' **שו"ע** ס' תקסו ס' ו יש מי שאומר שאין עומד לקרות בתורה בתענית ציבור מי שלא התענה. וע' **במשנה ברורה** שם ס"ק כא בדיעבד אם קראוהו למנחה למי שאינו מתענה יש דעות בפוסקים אם יעלה² ועל כן צריך לזהר מאד שלא להיות בבית הכנסת כדי שלא יקראוהו.

במקום חשש חילול השם

וכתב **המ"ב** (שם) בדיעבד אם קראוהו והוא איש תלמיד חכם, ומחמת איזה אונס אירע שלא התענה בתענית ציבור, וצר לו לומר להם שלא התענה כדי שלא יהיה חלול השם בדבר, נראה שיוכל לסמוך בשעת הדחק על המקילין ויעלה עכ"ל.

בעל קורא שלא צם

ע' **בלוח ארץ ישראל** בשם **האדרי"ת** שמי שלא צם, לא רק שלא יעלה לתורה, אלא נכון שגם לא יהיה הבעל קורא וכן הורה **הגרי"ש אלישיב זצ"ל** (יבקשו מפייה פורים ח"ב עמ' ר).

טעה בחישוב עלות השחר ונמצא שאכל

בתענית

שכח ואכל בתענית חייב להשלים הצום: ויאמר עננו ע' **מ"ב** (ס' תקסח ס"ק ג), ויאמר עננו ביום תענית הזה (ע' **מ"ב** שם), וע' **בשו"ת שבט הלוי** (ח"ח ס' קלא) שאם שכח ואכל יכול לומר עננו כרגיל (צום תעניתנו).

יש מקום להתענות יום אחר (או בה"ב) עבור כפרה (ע' **מ"ב** שם ס"ק ח וע' **קיצור שו"ע** ס' קכז ס"ק טז שיש להתענות בה"ב), וע' **בכף החיים** (ס' תקמט ס"ק א) שאם שכח ואכל כל היום ע' **מהרי"ל** שמצריך להשלים בה"ב ואם שכח ואכל פעם אחת די להשלים יום אחד (וכן משמע מדברי **המשנה ברורה** הני"ל).

בזמננו לא נהגו כ"כ להתענות עבור כפרה (מה שכתוב להתענות עבור חילול שבת וכדו') ויעשה שאילת חכם.

טעה בחישוב עלות השחר ואכל לפני האיר פני המזרח: צריך להשלים התענית, ויש מקום לצום תענית אחר לכפרה. ואם אכל לפני שהאיר פני המזרח שדעת **המשנה ברורה** (בבה"ל ס' נח סע' ד ד"ה משעלה וע' בה"ל ס' פט סע' א) שמעיקר הדין יכול לצאת קריאת שמע של ערבית עד האיר פני המזרח (אף כשלא היה אנוס), [דעמוד השחר הוא משהאיר פני המזרח], יתכן שדי בכפרה כל דהו כיון שלדעה זו יצא ידי חובת תענית (ובפרט בזמננו שלא נהגו כ"כ להתענות לכפרה). עוד יש לדעת שיש נוהגים (בפרט אצל החסידים) לשער 72 דקות (שוות – דקות של שעות) לפני הנץ (שמענו **מהגר"ש גרוס שליט"א**).

זמן האיר פני המזרח: בספר **הזמנים בהבנה** כתב שמחשבים עלות השחר 14 מעלות קודם הנץ. והוא בערך 60 דקות לפני הנץ (תלוי קיץ וחורף). ויעשה שאילת חכם³.

"חזקנו ביראתך, ובקיום תורתך, ופקדינו בישועתך, קל

מלא רחמים" (סליחות עשרה בטבת).

<p>לתרומות הערות והארות – 0533-163-916 נא להשאיר הודעה (מ. הרסקין מודיעין עילית)</p> <p>ניתן לקבל הגיליון במייל: g089285647@gmail.com וכן הגיליון 'ללמוד ולקיים' על סדר הדף היומי</p>
<p>"קו בארבע אמות" 0722-549-661</p> <p>דף היומי: ענינים מעשיים - שלוה 1,2 לענין הלכה - שלוה 3 שיעור יומי חדש על הל' שכנים בשלוה 6,8</p>

בסדר היום שראוי שלא לאכול בשר ויין, אינו מטעם התענית, אלא משום שראוי להצטער על הצרות שאירעו בימים אלו. וכן ע' **בשו"ת אור לציון** (הו"ד לעיל).

וכן שמענו בשם **הגרי"ש אלישיב זצ"ל** (הרמ"ד ליון שליט"א, וכן **בשו"ת וישמע משה** ח"ב עמ' קמד), שבלייל התענית טוב להחמיר ולא לאכול בשר ולשתות יין (אם אין צורך בכך). וזה מטעם אחר כיון דשיטת הגאונים שאומרים ענו בערבית ליל תענית. וע' **בס' קרא עלי מועד** (פ"א סוף הערה *) שמצד הנהגה ראויה יש סברא לימנע מזה וכמ"ש בסדר היום, וביותר יש לנהוג כן בלילה שכבר חל שם תענית לכמה שיטות.

סיכום: בלייל התענית לדברי כמה פוסקים, וכן הובא בסדר היום יש מקום להחמיר שלא לאכול בשר ולשתות יין בלייל התענית.

ועוד טעם כיון שראוי לבעל נפש להתחיל הצום מבעוד יום, ואע"פ דנוהגים שלא לצום, אבל אינו ראוי לנהוג עידונים של בשר ויין.

תעניות לכפרה: כתב **הרמ"א** (או"ח ס' שלד סע' כו, יו"ד סימן קפה ס"ד) שמי שמתענה בגלל חטא, בלייל התענית אסור בין ובשר. וכתב **הפתחי תשובה** (שם ס"ק יג) **שבתות השלמים** הסתפק אי הלילה שלפני התענית קאמר, או שאחר התענית, משום דבקדשים הלילה הולך אחר היום, והרי התענית במקום קרבן, ומסיק בשם **מהרש"ל** דראוי לנהוג שלא יאכל בשר ולא ישתה יין בלייל שלפני התענית, ובלייל שאחר התענית.

רחיצה בעשרה בטבת

ע' **בשער הציון** ס' תקנ ס"ק ח בשם העטרת זקנים שעכשו אין נוהגין לרחוץ בג' צומות, וכתב **הפמ"ג** דהיינו בחמין, אבל בצונן יש לומר דשרי בג' צומות, והוא הדין פניו ידיו ורגליו בחמין יש לומר דשרי.

וכתב **בס' ישא יוסף** (ח"ז ס' קטו) בשם **הגרי"ש אלישיב זצ"ל** שבלייל התענית מותר לרחוץ את כל הגוף בחמין, ולענין הרחיצה ביום הצום, אפשר להקל במקום הצורך (הגם שלדעת **הא"ר** ביום התענית היה מקום להחמיר) עכ"ל **הישא יוסף**.

סליחות לפני התפילה

ע' **בשו"ע** [ס' תקסו ס' ד]. ובעשרה בטבת המנין הראשון (של נץ החמה) מסתיים מאוחר ע' **באשי ישראל** (פמ"ד הע' לט) **דבשעת הדחק** שרוצים לומר סליחות לפני התפילה דעת **הגרי"ש אלישיב זצ"ל** שרשאים לעשות כן ובסוף הסליחות יאמרו קדיש יתקבל' בדומה לסליחות בימי הרחמים.

צדקה ביום התענית

כתב **המשנה ברורה** ס' תקסו ס"ק יב מנהג לתן צדקה במנחה דתענית, דאגרא דתעניתא צדקתא, ויש נוהגין לשער מה שהיה אוכל ביום התענית לתן לעניים בערב [א"ר], וכן נוהגין בקצת קהלות להכריז ליתן כופר נפש. ומכל מקום יראה לעשות כן שלא בחזרת הש"ץ התפלה, כי מבבלבן וצריך לשמוע להש"ץ. [פמ"ג]. עכ"ד

חומר החורבן בעשרה בטבת

כתב **אבודרהם** דתענית עשרה בטבת אילו היתה חלה בשבת, לא היו יכולים לדחות את התענית ליום אחר, לפי שעל תענית זו נאמר: בעצם היום הזה כמו שנאמר ביום הכיפורים. וכתב ע"ז **הב"י** (תק"ט): ולא ידעתי מנין לו זה. ולדעה זו דדוחה שבת כתב **היערות דבש** (ח"א דרוש ב' תקל"ד) דיום ההוא קשה לישראל למאוד יותר מיום חורבן הבית, ומזה מופת כי צרה גדולה היתה וכל התחלות קשות וכו'. וע' **בתנחומא** פ' תזריע ט' **דבעשרה בטבת היו ראויים לגלות ומשום הצינה המתין להם הקב"ה והגלים בקיץ**.

וכענין זה מבואר **בחת"ס** (תורת משה ח"ב ויקרא דרשות ז' אדר) בשם **"דן לדנין"** שהוא פירושו של **הקדוש מהר"ר שמשון מאסטרופולי זצ"ל** לספר **"קרנים"** [חיברו רבינו יצחק בן הראב"ד] בענין חודש טבת ד"באותו יום שסמך מלך בבל למטה על ירושלים כמו כן ישבו בית דין של מעלה, אלו מיימינים ואלו משמאילים, עד שגברו המשמאילים ונחרב הבית. והנה אין לך שנה שאין קללתה מרובה מחברתה, וכל דור שלא נבנה בהמ"ק בימיו כאילו נחרב בימיו, נמצא שבכל שנה נתחדש חורבן חדש, וזהו בכל פעם כשמגיע אותו יום של עשרה בטבת, שהתחיל אז למעלה משפט החורבן, כמו כן בכל דור ודור יושבין בית דין של מעלה וגוזרין החורבן של כל שנה ושנה וכו', הלכך על תשעה באב, דזהו רק על הצרה שעברה לא

¹ דבשביל עונג שיש לו שמבטל צרה העתידה לבא עליו מותר לצום.

² דיש מחמירים בזה, דהוי חשש ברכה לבטלה, דלא תקנו קריאה זו אלא בשביל המתענים, והפוסקים מקילין בזה טעמים דהברכה הוא מפני כבוד הצבור.

³ עוד יש לציין שלפני 200 שנה, היו כל העם מסתכלים בחלון ומשערים עלות השחר לפי ראות העינים ומסתמא היו כאלו שאיחרו עד 60 דקות לפני הנץ, שבארץ ישראל הוא עדיין חושך (כמעט) גמור.